

**UNIwersYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI W
OLSZTYNIE
WYDZIAŁ NAUK EKONOMICZNYCH**

Sebastian Janek

**Ekonomiczno-społeczne uwarunkowania rozwoju
grup producentów rolnych**

(konspekt rozprawy doktorskiej)

Opiekun naukowy:

dr hab. inż. Zbigniew Brodziński, prof. UWM

Opiekun pomocniczy:

dr Adam Pawlewicz

Olsztyn 2019

Spis treści

1. Uzasadnienie wyboru tematu.....	3
2. Założenia metodyczne badań.....	7
2.1. Cel i hipotezy badawcze.....	7
2.2. Zakres i metody badań	9
2.2.1. Zakres badań	9
2.2.2. Metody badań	13
3. Proponowany plan pracy	14
4. Wybrane wyniki badań	15
 Literatura.....	 19
Aktywność naukowa.....	21

1. Uzasadnienie wyboru tematu

W strukturze ok. 1,5 mln gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą w 2016 r. dominowały gospodarstwa o powierzchni do 5 ha (54%). Gospodarstwa te pełnią ważne funkcje w wymiarze społecznym, ekonomicznym i środowiskowym¹. Powierzchnia tych gospodarstw i związana z tym mała skala produkcji, prowadzonej ekstensywnie ograniczają osiągnięcie satysfakcjonującego poziomu efektywności ekonomicznej.

Wskazane tu problemy zostały ujęte w Strategii rozwoju polskiego rolnictwa², gdzie ważne miejsce wyznaczono działaniom związanym z integracją poziomą i pionową producentów rolnych [TRAJER 2015]. Właściciele małych gospodarstw rolnych, aby zmniejszyć niepewność i zwiększyć siłę konkurencyjną łączą siły z właścicielami podobnych gospodarstw. Jest to jedna z opcji rozwoju integracji poziomej polegająca na zrzeszaniu się rolników w grupy producentów rolnych (GPR) [KNOBLAUCH 2003, ZAWISZA 2010, WARMIŃSKA 2017]

W grupy producentów rolnych mogą organizować się osoby fizyczne, jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej oraz osoby prawne, które w ramach działalności rolniczej prowadzą gospodarstwo rolne w rozumieniu przepisów o podatku rolnym lub dział specjalny produkcji rolnej. Grupa producentów rolnych (bez względu na formę prawną) jest z jednej strony zrzeszeniem osób, które mają (powinny mieć) wspólny cel, z drugiej strony żeby ten cel zrealizować jest prowadzona jako firma działająca na konkurencyjnym rynku [KNECHT 2012].

Rolnicy mogą zrzeszać się w grupy w celu³:

- dostosowania produktów rolnych i procesu produkcyjnego do wymagań rynku,
- wspólnego wprowadzania towarów do obrotu, w tym przygotowania do sprzedaży,
- centralizacji sprzedaży i dostawy do odbiorców hurtowych,
- ustanowienia wspólnych zasad dotyczących informacji o produkcji ze szczególnym uwzględnieniem zbiorów i dostępności produktów rolnych,
- rozwijania umiejętności biznesowych, marketingowych itp.,
- organizowania i ułatwiania procesów wprowadzania innowacji,
- ochrony środowiska naturalnego.

¹ Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, s. 26.

² Uchwała Nr 163 Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 2012 r. w sprawie przyjęcia „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa” na lata 2012–2020, s.23

³ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 18 lutego 2016 r. w sprawie wymagań, jakie powinien spełniać plan biznesowy grupy producentów rolnych, § 1 ust. 1 pkt 8 (Dz. U. z 2016 r., poz. 237)

Warunkiem działalności grupowej jest m.in. zasada⁴, że każdy z członków grupy w kolejnych latach działalności grupy produkuje oraz sprzedaje do grupy co najmniej 80% wyprodukowanych przez siebie produktów lub grup produktów, ze względu na które grupa została utworzona. Również każdy z członków grupy przynależy tylko do jednej grupy w zakresie danego produktu lub grupy produktów.

Oficjalnie uznana organizacja producentów zyskuje dostęp do programu wsparcia finansowego, udzielanego przez dany kraj członkowski. Efektem działań pomocowych jest fakt, iż związki producentów rolnych i przetwórców stały się trwałym i społecznie akceptowalnym elementem struktury agrarnej UE [TRAJER, TRAJER 2015].

Działalność zrzeszeń producentów rolnych w poszczególnych krajach członkowskich UE jest regulowana przez system prawny danego kraju, z uwzględnieniem rozporządzeń Rady UE [MICKIEWICZ, MICKIEWICZ 2015]. Zdaniem m.in. ZIELIŃSKIEJ-SZCZEPKOWSKIEJ i KISIELA [2016], doświadczenia wybranych państw UE potwierdzają, że współpraca producentów rolnych była i jest doceniana przez wielu rolników. Z wieloletnich doświadczeń takich krajów jak Wielka Brytania, Niemcy, Francja, Irlandia, Dania, czy Szwecja wynika, że współdziałanie powinno obejmować nie tylko etapy produkcji i przetwórstwa żywności, ale również jej dystrybucji. Także i w Polsce od 2000 r. obserwowane było coraz większe zainteresowanie tą formą działalności rolniczej. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że nie mniej ważna od chęci zawiązywania grup jest ich trwałość i możliwość rozwoju. Ma na to wpływ posiadany potencjał produkcyjny, popyt na oferowane produkty, ale przede wszystkim chęć do współpracy, motywacja i poziom zaangażowania jej członków w prowadzone działania [CHLEBICKA 2011, GÓRKA, RUDA 2012, WARMIŃSKA 2017]. Można zatem wskazać szereg uwarunkowań z kategorii ekonomicznych, społecznych, prawnych i politycznych, które mają wpływ na obecny regres grup producenckich w Polsce. Daje się ponadto zauważyć zróżnicowanie regionalne pod względem liczebności zrzeszonych rolników oraz liczby grup producenckich i dynamiki zmian w liczbie oraz strukturze grup.

Za najważniejszy problem należy uznać znaczący spadek, po 2013 r., liczby oraz nietrwałość zakładanych grup producenckich. Od 2014 r. radykalnie zmieniło się finansowanie w ramach WPR, a od 2015 r. obowiązują nowe zasady funkcjonowania grup⁵. Zgodnie ze znowelizowaną we wrześniu 2015 r. ustawą o grupach producentów

⁴ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw, Dz.U. 2000 nr 88 poz. 983

⁵ Nowelizacja wprowadzona Ustawą z dnia 11 września 2015 r. o zmianie ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw oraz ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich

rolnych i ich związkach⁴ Agencji Rynku Rolnego, a następnie (po restrukturyzacji) ARiMR, powierzono zadania związane z funkcjonowaniem grup producentów rolnych, w tym: uznawanie i prowadzenie rejestrów grup i ich związków, zatwierdzanie planu biznesowego, wydawanie decyzji w sprawie zatwierdzania zmian do planu biznesowego, informowanie ministra właściwego do spraw rolnictwa i prezesa ARiMR o każdej zmianie danych zawartych w rejestrze grup producentów rolnych, wydawanie decyzji o cofnięciu grupom i ich związkom uznania oraz o skreśleniu ich z rejestru grup lub rejestru związków, sprawowanie nadzoru nad działalnością grup i ich związków, przeprowadzanie kontroli [TRAJER 2015].

Co ważne, w wielu publikacjach wskazuje się na możliwości rozwoju nowopowstających grup producentów rolnych i korzyści zagwarantowane w ramach PROW 2014-2020 [ŻOCHOWSKA 2016, KILEBASA, KNAPIK 2017, NOWAK, GĄSIOR 2017]. Tymczasem w rejestrach grup producentów nie przybywa nowych grup. W 2016 r. o wsparcie z unijnych funduszy dla nowych grup producentów ubiegały się w skali kraju 132 grupy. Był to pierwszy nabór w ramach nowego PROW (po zmianie przepisów i przeniesieniu kompetencji w zakresie nadzoru od Marszałków województw do Agencji Rynku Rolnego, a następnie Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, wprowadzeniu nowych przepisów i procedur uznawania). Według informacji ARiMR relatywnie małe zainteresowanie rolników zrzeszaniem się w ramach grup wynika z faktu, że nowe grupy nie zdążyły z niezbędną dokumentacją i że zainteresowanie omawianym działaniem PROW wzrosło w kolejnym naborze. Jak się jednak okazało w 2017 r. do ARiMR wpłynęły zaledwie 52 wnioski o wsparcie nowych grup, a w niektórych województwach nie odnotowano takich zgłoszeń.

Jak zauważa WIATRAK [2006], w polskich warunkach nie ma dużego zainteresowania wspólną działalnością, co wynika z negatywnych doświadczeń minionego okresu, niskiej siły ekonomicznej gospodarstw oraz braku dostatecznej świadomości w tym zakresie. Dodatkową przyczyną są powstające trudności przy działaniu grup oraz konflikty związane z ich funkcjonowaniem. Przyczyną jest brak odpowiedniego przygotowania się do działania w grupie producenckiej i zarządzania nią. Warto także podkreślić fakt, że to po wstąpieniu do UE wzrosło zainteresowanie tą formą zrzeszania się, zaś po 2013 r. nastąpił regres.

z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz.U. poz. 1888).

Ważne miejsce w uzasadnieniu racjonalności działań grupowych zajmuje neoklasyczna myśl ekonomiczna. Według tej idei najważniejszą przesłanką do zrzeszania się producentów rolnych jest niedoskonała struktura rynku rolno-spożywczego. Niedoskonałość tej struktury zaobserwować można w postaci różnic w sile rynkowej, którą dysponują podmioty uczestniczące na poszczególnych etapach łańcucha marketingowego tj. między producentem a konsumentem. Struktura produkcji rolnej jest tu zbliżona do modelu konkurencji doskonałej, w którym to modelu podmioty nie mają żadnej siły rynkowej, występuje duża liczba firm posiadających homogeniczne produkty, a bariery wejścia i wyjścia z rynku są niskie. Zgodnie z teorią neoklasyczną obniżenie poziomu nierównowagi rynkowej pomiędzy rolnikami a pozostałymi ogniwami łańcucha dystrybucji powiększy siłę ekonomiczną gospodarstw rolnych wskutek integracji poziomej. Pozwoli to czerpać korzyści z ekonomii skali (przykładowo zwiększając powierzchnię użytków rolnych, czy poziom specjalizacji produkcji). Korzyści skali w integracji poziomej mogą występować również za sprawą koncentracji podaży i dostosowania jej do popytu poprzez zarządzanie zapasami [PIASECKI 1999].

Teoretykiem rzucającym światło na działania grupowe jest przedstawiciel neoinstytucjonalizmu D.C. NORTH [1993], który przypisał największe znaczenie w osiąganiu sukcesu na rynku nie jednostkom a organizacjom. Uznawał on, że kalkulacja działania jednostki jest ograniczona, zaś działanie instytucji niesie za sobą funkcjonowanie w określonych regułach formalnych i nieformalnych, które to reguły określają również szerzej działanie systemu ekonomicznego. Grupy producentów rolnych są w tym ujęciu podmiotami stosującymi określone normy oraz ograniczającymi koszty transakcyjne.

Niezdolność gospodarstw rolnych do stworzenia systemu instytucjonalnego, służącego rozwojowi skali produkcji i systemu kontraktacji stanowi o ich stagnacji. Mała skala wchodzenia w rozwiązania instytucjonalne jest tłumaczona w teorii ograniczonej racjonalności. Jej autor K. BOULDING [1985] sugerował, że zachowanie podmiotów gospodarczych jest nie motywowane logicznymi algorytmami matematycznymi, a indywidualnymi systemami etycznymi. W tym przypadku rolnicy niechętnie się zrzeszają, bo są nieufni względem siebie, a także przerastać ich może formalna strona tworzenia grup. W ostateczności dokonują więc mało racjonalnego, z punktu widzenia ekonomii, wyboru działania indywidualnego.

Warto zatem zidentyfikować czynniki (zewnętrzne i wewnętrzne), które pełnią kluczową rolę w stymulowaniu rozwoju grup producenckich, a także wskazać ograniczenia mające wpływ na dynamikę, zakres i formy zrzeszania się rolników. Ważnym jest pytanie,

dlaczego powstające grupy producenckie nie stanowią trwałych form integracji? Ze 119 utworzonych w latach 2003-2018 grup, w jednym tylko województwie warmińsko-mazurskim rozpadły się 74 grupy, które funkcjonowały średnio 5,5 roku, czyli przez pięcioletni okres wsparcia. Wiedzy dotyczącej przyczyn tego stanu mogą dostarczyć wyniki badań.

Wskazanie powodów braku skłonności rolników do zrzeszania się w grupy producenckie oraz rezygnacji z takiej formy współdziałania jest ważne ze względu na brak aktualnych badań w tym zakresie. Jest to szczególnie ważna kwestia wymagająca systemowych rozwiązań w ramach WPR.

Konstatując, mimo wyraźnych korzyści wynikających z integracji poziomej w rolnictwie, jest notowany widoczny spadek zarówno liczby grup producenckich jak i rolników przystępujących do grup producenckich.

2. Założenia metodyczne badań

2.1. Cel i hipotezy badawcze

Głównym celem badań, realizowanych w ramach pracy doktorskiej, było zidentyfikowanie i ocena czynników ekonomicznych i społecznych mających wpływ na funkcjonowanie i rozwój grup producentów rolnych. **Celem praktycznym** pracy było wskazanie rozwiązań organizacyjnych usprawniających proces stymulowania rozwoju GPR. Realizacja celu głównego badań została oparta na rozważaniach teoretycznych oraz wnioskowaniu na podstawie zgromadzonego w postępowaniu badawczym materiału empirycznego, w tym szczególnie opinii prezesów grup producentów rolnych i ich członków.

W procesie tym wyodrębniono następujące cele szczegółowe:

1. Identyfikacja i ocena przemian dotyczących dynamiki, kierunków i poziomu integracji w grupy producenckie z uwzględnieniem różnych obszarów i branż ich aktywności,
2. Identyfikacja uwarunkowań ekonomicznych i społecznych mających wpływ na funkcjonowanie i rozwój grup producentów rolnych.
3. Identyfikacja uwarunkowań mających wpływ na skłonność rolników do współdziałania w ramach grup producenckich
4. Ocena potrzeb doradczych, a także możliwości zaangażowania się doradztwa na rzecz rozwoju współpracy rolników w sektorze agrobiznesu.

Kierunek badań w rozprawie wytycza sformułowana główna hipoteza badawcza, która zakłada, że:

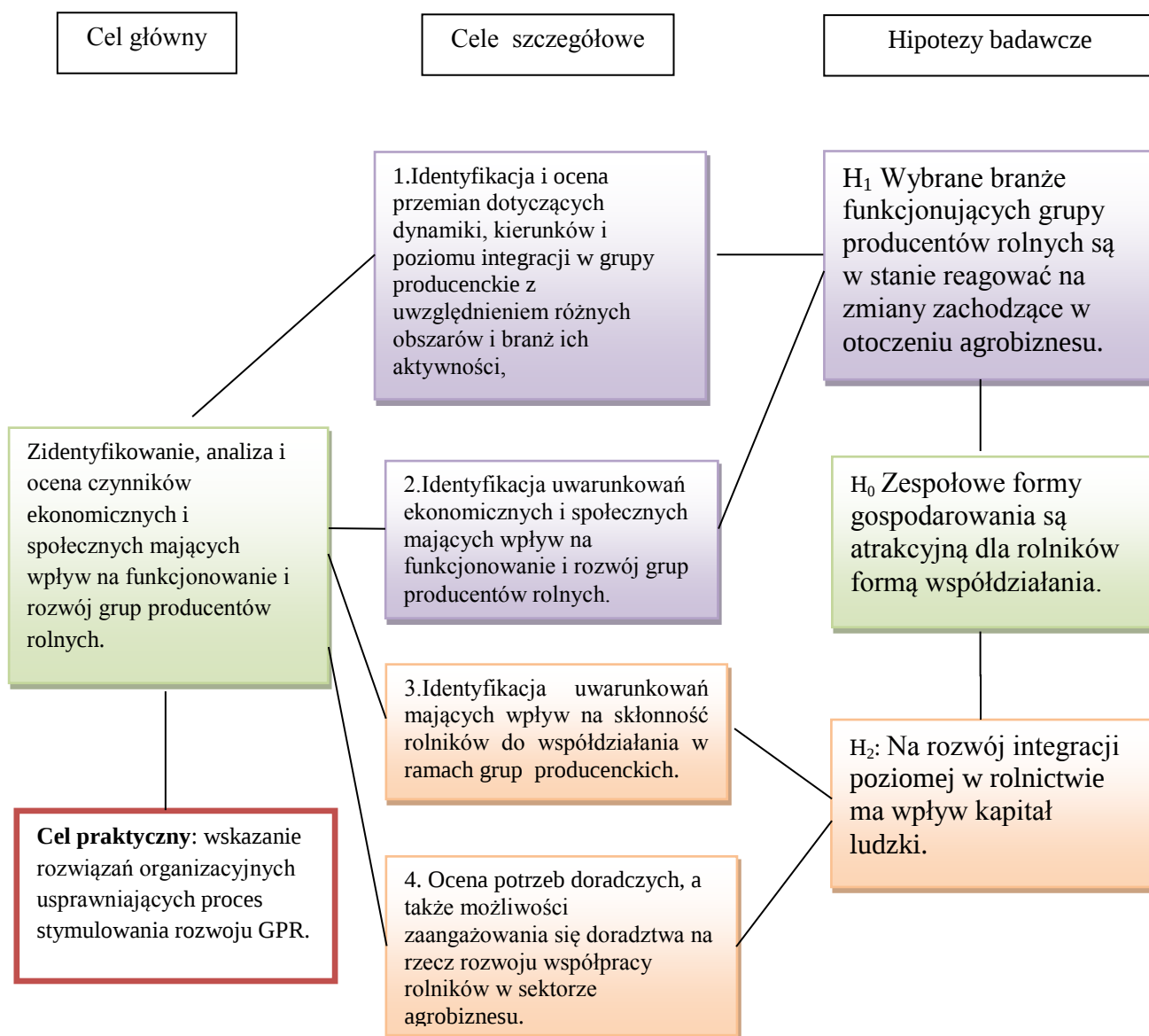
H₀:: Zespołowe formy gospodarowania są atrakcyjną dla rolników formą współdziałania.

Hipotezy pomocnicze zakładają, że:

H₁: Wybrane branże funkcjonujących grupy producentów rolnych są w stanie reagować na zmiany zachodzące w otoczeniu agrobiznesu.

H₂: Na rozwój integracji poziomej w rolnictwie ma wpływ kapitał ludzki.

Schemat postępowania badawczego przedstawiono na rysunku 1.

Rys. 1. Schemat postępowania badawczego

Źródło: opracowanie własne.

Ocena stanu, przedstawienie wyników warunkujących rozwój GPR i określenie związków kreujących zmiany ich funkcjonowania wymagały odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jaka jest siła i sprawność ekonomiczna funkcjonujących GPR?
2. Jakie czynniki decydują o powodzeniu w funkcjonowaniu grup producenckich?
3. Jaką rolę w kreowaniu aktywności gospodarczej spełniała kadra kierownicza?
4. Jakie są główne czynniki warunkujące rozwój GPR i ich zakorzenienie w środowisku lokalnym?
5. Jakie są możliwości zdynamizowania i wzmocnienia rozwoju grup producenckich?

2.2. Zakres i metody badań

Przedmiotem prowadzonych badań są zewnętrzne i wewnętrzne uwarunkowania rozwoju GPR w Polsce.

Dla celów i hipotez badawczych określono następujące zakresy badań:

- **podmiotowy**, będzie obejmował reprezentatywną dla kraju grupę GPR i przedstawicieli instytucji doradczych (ok. 25% grup z ogólnej ich liczby 899 funkcjonujących w rejestrze);
- **przedmiotowy**, dotyczy charakterystyki uwarunkowań funkcjonowania GPR, w tym czynników zewnętrznych (tj. ekonomicznych, społecznych, prawnych i rynkowych), a także czynników wewnętrznych (tj. analiza i ocena kierunków działalności, posiadanych zasobów ludzkich, rzeczowych, finansowych i sprawności działania);
- **czasowy**, zostaną wykorzystane informacje z lat 2000-2019 w odniesieniu do danych statystycznych i gospodarczych, zaś rok 2019 w odniesieniu do badań empirycznych;
- **przestrzenny**, badaniami zostanie objęty obszar kraju (reprezentacyjna próba badawcza grup producentów rolnych (podmiotów gospodarczych) i ich członków ze wszystkich województw).

Etapy prowadzenia badań

Badania zaplanowano w następującej sekwencji:

- a) konceptualizacja badań, w tym: - *desk-research*, zdefiniowanie problemu badawczego i związanych z nim pojęć, ustalenie metod, technik i narzędzi badawczych,
- b) zgromadzenie i analiza danych wtórnych dotyczących liczby, wielkości, dynamiki oraz struktury (geograficznej, branżowej, form prawnych) GPR w Polsce,
- c) pozyskanie i weryfikacja danych teleadresowych przedsiębiorstw mających statut GPR,

- d) opracowanie kwestionariusza wywiadu do prowadzenia badań pierwotnych (jednego kierowanego do zarządu, drugiego – do członków grup, a trzeciego – do przedstawicieli instytucji doradczych),
- e) badania terenowe, z wykorzystaniem kwestionariuszy wywiadu, przeprowadzone z prezesami grup (członkami zarządu, prezesami), losowo wybranymi członkami grup oraz z przedstawicielami instytucji doradczych zajmujących się wsparciem różnych form współpracy funkcjonujących wśród producentów rolnych,
- f) pozyskanie danych wtórnych z 16 oddziałów ARiMR dotyczących wielkości i wartości produkcji GPR oraz wysokości uzyskanego dofinansowania w ramach PROW.

Podstawowym źródłem informacji dotyczących funkcjonowania i rozwoju grup producentów rolnych były opinie przedstawicieli zarządów grup. Wpływ na zmiany dokonujące się w sektorze rolnym, związane z jego modernizacją oraz świadomością samych członków grup, mają doradcy terenowi. W postępowaniu badawczym uzyskano więc również informacje od doradców współpracujących z grupami producenckimi. Dzięki przeprowadzonym badaniom, instytucje doradcze powinny uzyskać dodatkową wiedzę dotyczącą tej formy kooperacji nie tylko w rolnictwie, ale i w pozostałych segmentach sektora agrobiznesu.

Pierwszym etapem pracy był wybór GPR jako jednostki umożliwiającej przeprowadzenie badań. Segregując grupy producenckie pod względem branży można je określić jako organizacje o silnych cechach homogenicznych, umożliwiając w ten sposób pewne uogólnianie wyników.

Ze względu na specyfikę funkcjonowania grup producenckich badaniami, z wykorzystaniem kwestionariusza wywiadu, objęto ich prezesów oraz dodatkowo doradców rolnych. Dane zebrane od prezesów dotyczą m.in. specyfiki gospodarstw zrzeszonych w grupie, zmian w niej zachodzących, zachęt i barier funkcjonowania. Poznanie opinii doradców wynika z chęci zdefiniowania problemów całego sektora agrobiznesu, zachodzących w nim zmian społecznych i gospodarczych, co przekłada się na kontekst tworzenia grup producentów rolnych.

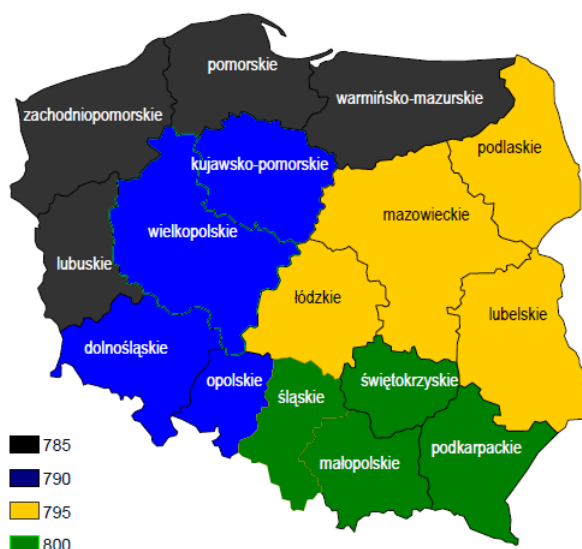
Liczebność uczestników badań zależy w głównej mierze od rozmieszczenia grup producenckich w poszczególnych województwach. Wpływ na liczebność miała także zgoda poszczególnych przedstawicieli na udział w badaniach oraz zainteresowanie podjętą tematyką. Badanie skierowano na wszystkich prezesów grup województw reprezentatywnych dla danego makroregionu rolniczego.

Procedura doboru grupy do badań

Zakres przestrzenny badań obejmuje 16 województw przyporządkowanych do czterech jednorodnych makroregionów⁶: (1) Pomorze i Mazury, (2) Wielkopolska i Śląsk, (3) Mazowsze i Podlasie, (4) Małopolska i Pogórze. Dla wyłonienia jednorodnych makroregionów rolniczych posłużono się 7 parametrami opisującymi czynniki wyznaczające efekty produkcyjne gospodarstw rolnych, a mianowicie:

- średnią powierzchnią użytków rolnych w indywidualnym gospodarstwie rolnym,
- procentowym udziałem trwałych użytków zielonych w użytkach rolnych ogółem,
- średnią liczbą krów mlecznych w indywidualnym gospodarstwie rolnym,
- średnią liczbą trzody ogółem w indywidualnym gospodarstwie rolnym,
- plonami zbóż w rolnictwie,
- roczną produkcją mleka od 1 krowy,
- zużyciem NPK w kg na 1 ha użytków rolnych ogółem.

Na podstawie przeprowadzonej przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej na rzecz systemu analizy odchyleń wymienionych parametrów stwierdzono, że linie podziału dla wyznaczenia 4 makroregionów przebiegają wzdłuż linii wyznaczających granice rejonów NTS 2, czyli województw i każdy z regionów obejmuje po 4 rejony NTS 2 (po 4 województwa). Podział kraju na regiony rolnicze przedstawiono na rysunku 2.

Rys. 2. Podział Polski na regiony rolnicze

Źródło: IERiGŻ System zbierania i wykorzystywania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych FADN

⁶ <http://fادن.pl/organizacja/polski-fادن/struktura/>

Ogólna charakterystyka regionów:

- a) Pomorze i Mazury (785 grup producentów rolnych) – gospodarstwa bardzo duże, średni poziom intensywności produkcji, region charakteryzuje się najwyższą obsadą krów mlecznych i zajmuje II miejsce pod względem obsady trzody chlewnej w gospodarstwie;
- b) Wielkopolska i Śląsk (790 grup) – gospodarstwa duże, produkcja prowadzona jest w sposób bardzo intensywny, o czym świadczy najwyższe w kraju zużycie nawozów mineralnych i najwyższe plony zbóż, a także najwyższa wydajność mleczna krów (obsada krów mlecznych – II miejsce), region zajmuje I miejsce pod względem obsady trzody chlewnej w gospodarstwie;
- c) Mazowsze i Podlasie (795 GPR) – gospodarstwa średnie, średni poziom intensywności produkcji, region zajmuje II miejsce pod względem obsady krów mlecznych w gospodarstwie;
- d) Małopolska i Pogórze (800 GPR) – gospodarstwa małe, niski poziom intensywności produkcji (parametry wszystkich badanych cech są najniższe), region charakteryzuje duże rozdrobnienie agrarne.

Ze względu na Wspólnotową Typologię Gospodarstw Rolnych będącą ujednoliconym system klasyfikowania gospodarstw rolnych UE według ich wielkości ekonomicznej i typu rolniczego w poszczególnych regionach każde z województw zostało przypisane do jednego z czterech, wyodrębnionych w ten sposób makroregionów rolniczych. Każdy makroregion charakteryzuje się zbliżonymi parametrami opisującymi czynniki wyznaczające efekty produkcyjne gospodarstw rolnych. Do badań wybrano po jednym województwie z grupy. W konsekwencji badania przeprowadzono na obszarze czterech celowo dobranych województw: warmińsko-mazurskiego, wielkopolskiego, mazowieckiego oraz podkarpackiego. O wyborze ww. województw zdecydował rodzaj i struktura funkcjonujących grup, charakterystyczna dla danego makroregionu.

Liczebność i wielkość oraz lokalizacja GPR została ustalona na podstawie danych publikowanych przez ARiMR. Baza ta została zweryfikowana pod względem aktywności podmiotów znajdujących się w rejestrze REGON. Wyeliminowane zostały z niej grupy producenckie znajdujące się w stanie upadłości, likwidacji i grupy nieaktywne. Baza zawiera łącznie 1317 podmiotów.

Metody badań

Źródłami danych wtórnych były dane publikowane przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa - Rejestr grup producentów rolnych, Główny Urząd Statystyczny - Powszechny Spis Rolny, Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2016 r.

Dane pierwotne zostały pozyskane, na zamówienie, z oddziałów regionalnych ARiMR 16 województw w Polsce oraz z wykorzystaniem wywiadu bezpośredniego prowadzonego za pomocą kwestionariusza badań.

Dokonane analizy i syntezy oraz sposobów wnioskowania, w tym indukcja i dedukcja pozwoliły na sformułowanie problemu badawczego i hipotez. Indukcja umożliwia sformułowanie wniosków dotyczących współzależności występujących między uwarunkowaniami zewnętrznymi i wewnętrznymi a rozwojem GPR. Dedukcja z kolei pozwala na stworzenie odpowiednich ram teoretycznych niezbędnych do przeprowadzenia części empirycznej badań.

Krytyka piśmiennictwa (analiza opisowa)

W efekcie przeprowadzonej analizy przeglądu literatury krajowej i zagranicznej odnoszącej się do podejmowanej tematyki zidentyfikowano uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne mające wpływ na rozwój grup producentów rolnych w Unii Europejskiej i w Polsce. W analizie uwzględniono dostępne wyniki badań, dzięki czemu zidentyfikowano zmiany w uwarunkowaniach, które mogły mieć wpływ zarówno na trwałość grup producenckich jak i tworzenie nowych.

Analiza danych statystycznych

Na podstawie zgromadzonych danych statystycznych zidentyfikowano zmiany w liczbie i strukturze grup producenckich oraz liczbie rolników zrzeszających się w grupach producenckich oraz w liczbie i strukturze kończących działalność grup producenckich.

Badania z wykorzystaniem kwestionariuszy wywiadu

Badaniami zostaną objęte wszystkie funkcjonujące grupy producenckie zlokalizowane na terenie 4 celowo wybranych województw, reprezentujących cztery makroregiony oraz doradcy rolni współpracujący z GPR. Narzędziem do badań jest kwestionariusz wywiadu.

Analizy statystyczna

Analiza zgromadzonych danych wtórnych oraz pierwotnych posłuży weryfikacji sformułowanych hipotez i przeprowadzona zostanie przy wykorzystaniu m.in.:

- podstawowych wskaźników opisowych do analizy struktury i natężenia danego zjawiska,
- analizy związków i zależności między zmiennymi: analiza korelacji, analiza regresji,
- miar dynamiki zjawisk - indeksy statystyczne:
 - przyrosty absolutne (bezwzględne): jednopodstawowe i łańcuchowe,
 - przyrosty względne jednopodstawowe i łańcuchowe,
 - wskaźniki dynamiki łańcuchowej,
 - wskaźniki struktury,
 - wskaźniki natężenia.

Do realizacji celów i weryfikacji hipotez badawczych jest niezbędne również ustalenie hierarchii ważności motywów, do czego zostanie wykorzystana metoda porządkowania liniowego oraz wskaźnik ważności oddziaływania (ustalenie hierarchii obiektów).

Finalnie, weryfikacji poddana zostanie istotność poszczególnych czynników i motywów z wykorzystaniem modeli regresji logitowych. Ich aplikacja pozwoli na jednoczesne uwzględnienie różnych uwarunkowań mających wpływ na zrzeszanie się rolników w grupy producenckie oraz trwanie w czasie powstałych grup producenckich.

3. Proponowany plan pracy

1) Teoretyczne podstawy integracji poziomej w rolnictwie

- 1.1. Działania grupowe w teoriach ekonomii
- 1.2. Przesłanki dotyczące motywów i korzyści współpracy podmiotów rynkowych
- 1.3. Formy integrowania się producentów rolnych

2) Rys historyczny działań grupowych na rynku rolnym w Polsce

- 2.1. Formy integracji gospodarstw rolnych do 1989 r.
- 2.2. Rozwój integracji po zmianie ustroju polityczno-gospodarczego
- 2.2. Oddziaływanie Wspólnej Polityki Rolnej na proces zrzeszania się w grupy producenckie

3) Ewaluacja uwarunkowań rozwoju integracji w rolnictwie

- 3.1. Uwarunkowania ekonomiczno-społeczne mające wpływ na integrowanie się w grupy producentów rolnych
- 3.2. Uwarunkowania polityczno-prawne wpływające na integrowanie się w grupy producentów rolnych
- 3.3. Cele i motywy działania w grupie producenckiej

4) Cele i metody badań

5) Diagnoza, ocena i prognoza integracji producentów rolnych

- 5.1. Liczba i struktura grup producentów rolnych w latach 2000-2019
- 5.2. Wyniki ekonomiczne gospodarstw zrzeszonych w GPR
- 5.3. Wyniki ekonomiczne gospodarstw o różnych typach produkcji

6) Uwarunkowania zewnętrzne stymulujące i ograniczające proces integrowania się rolników w GPR

- 6.1. Charakterystyka warunków ekonomicznych funkcjonowania rolnictwa na objętym badaniami obszarze
- 6.2. Kierunki zmian w organizacji GPR w świetle nowych warunków prawnych
- 6.3. Struktura GPR wobec kolejnych Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich
- 6.4. Trwałość GPR w latach 2000-2019

7) Uwarunkowania wewnętrzne stymulujące i ograniczające integrowanie się w GPR

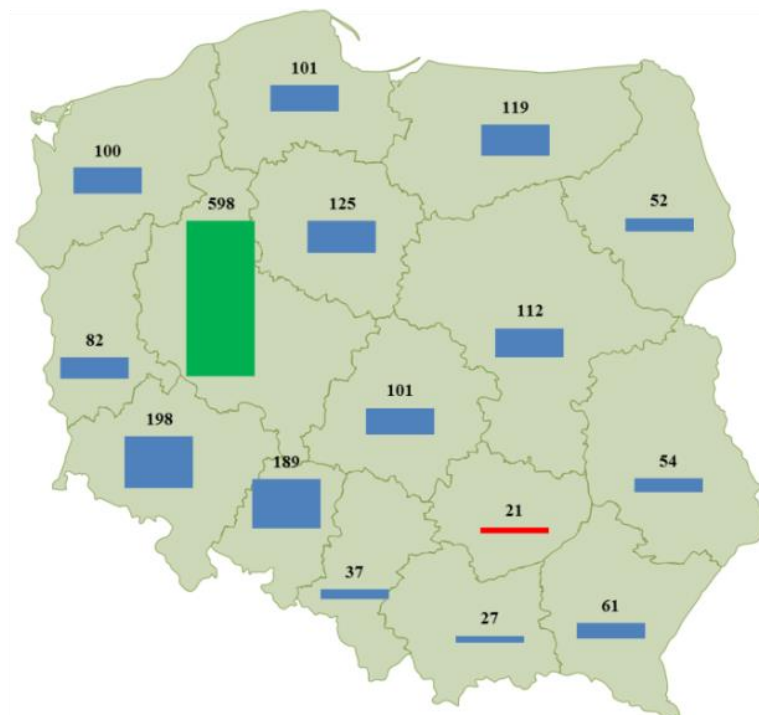
- 7.1. Warunki społeczno-kulturowe rozwoju integracji poziomej w rolnictwie
- 7.2. Wewnętrzne czynniki motywujące i demotywujące rolników do zrzeszania się w grupy producenckie
- 7.3. Bariery ograniczające zrzeszanie się producentów rolnych

8. Podsumowanie i wnioski

4. Wybrane wyniki badań

4.1 Liczba grup i dochody grup producentów rolnych w 2018 r.

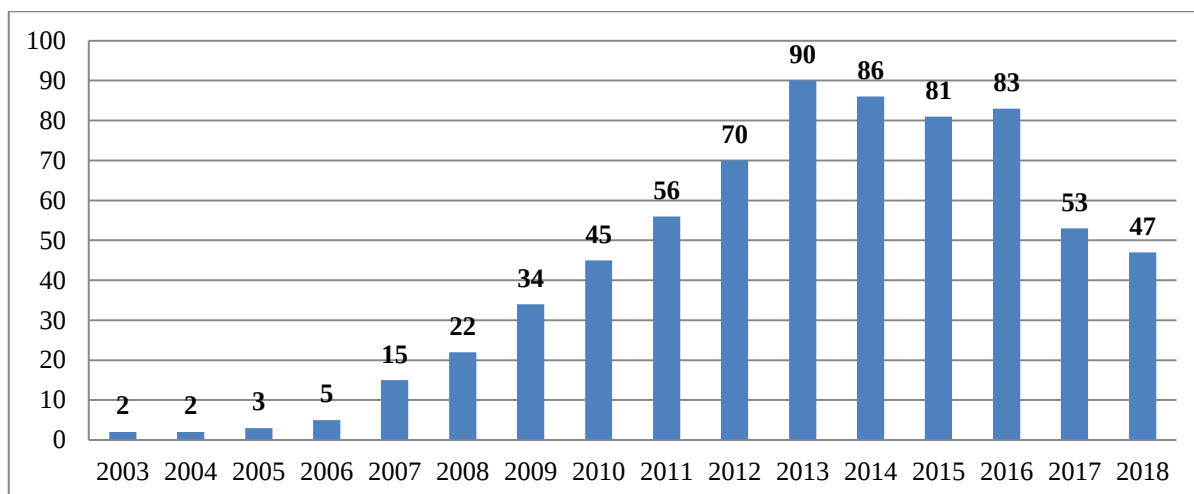
Istotne, z punktu widzenia celu badań, jest określenie stanu i struktury grup producentów rolnych oraz zmian jakie zaszły w liczebności ich członków. Na rysunku 3 zaprezentowano liczbę grup producentów rolnych w poszczególnych województwach (stan na 12.2018 r.). Widoczne są wyraźne różnice w poszczególnych województwach. Najwięcej zarejestrowanych grup producentów rolnych odnotowano w województwie wielkopolskim, najmniej w świętokrzyskim.

Rys. 3. Liczba grup utworzonych w poszczególnych województwach Polski (stan na 31.12.2018 r.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR.

Badania pilotażowe dotyczące sytuacji finansowej przeprowadzono na terenie województwa warmińsko-mazurskiego. Jak zaobserwowano w 2018 r. funkcjonowało tu 47 grup. Od 2003 do 2013 r. nastąpił znaczący przyrost liczby grup producentów rolnych, po czym wyraźny spadek ich liczby. Tendencja spadkowa utrzymywała się przez ostatnich kilka lat (rys. 4).

Rys. 4. Liczba grup producenckich funkcjonujących na terenie woj. warmińsko-mazurskiego w latach 2003-2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR (stan na 31.12.2018 r.)

Tendencja spadku liczby GPR po 2015 r. dotyczyła wszystkich województw Polski (tab.1). Różna jest tylko jego dynamika. Jednak województwo wielkopolskie posiadając największą liczbę grup, nadal zrzeszało najwięcej rolników. Wyraźna dysproporcja liczby funkcjonujących grup w poszczególnych regionach nie przekłada się na ilość członków zrzeszonych w tych grupach. Charakterystyczne są województwa podkarpackie, lubelskie i świętokrzyskie, na terenie których funkcjonowała relatywnie niewielka liczba grup, jednak zrzeszały one stosunkowo dużą liczbę rolników (tab. 1).

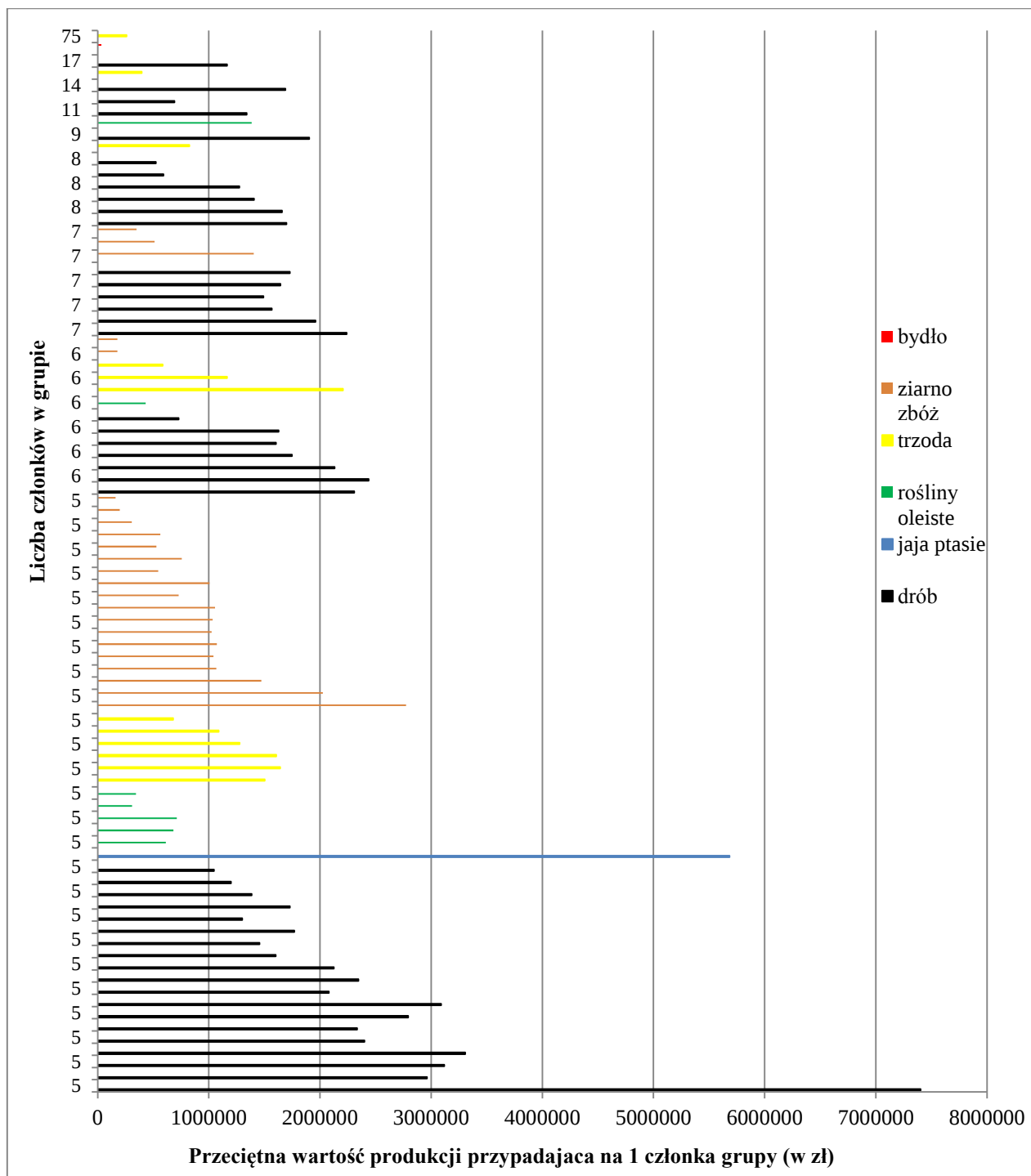
Jednym z uwarunkowań wewnętrznych rozwoju grupy jest wielkość produkcji i dochodów gospodarstw rolnych – członków grupy. Na rysunku 5 przedstawiono wartość przychodów netto ze sprzedaży produktów przypadającą na jednego członka grupy w zależności od liczby jej członków oraz produktu, który tworzą. Największe przychody osiągały grupy tworzące najmniejszą wymaganą liczbę członków, a jednocześnie działające w branży drobiu. Tego typu organizacje dominują również w całej strukturze grup producentów rolnych utworzonych w województwie warmińsko-mazurskim. Wyjątkiem jest jedna grupa łącząca producentów ptasich jaj, której producent osiągał średnio wartość przychodu netto na poziomie 5 700 000 zł rocznie.

Tabela 1. Liczba grup producenckich, członków oraz udział rolników zrzeszonych w GPR w odniesieniu do łącznej liczby rolników (stan na 31.12.2018 r.).

Województwo	Łączna liczba członków GPR	Liczba funkcjonujących GPR	Udział zrzeszonych w ramach GPR do łącznej liczby rolników [w %]
Wielkopolskie	3427	285	6,17
Podkarpackie	1774	32	2,79
Mazowieckie	935	77	0,52
Lubelskie	846	20	4,23
Kujawsko-Pomorskie	781	41	0,63
Małopolskie	740	17	0,53
Dolnośląskie	695	84	0,33
Świętokrzyskie	628	5	2,35
Opolskie	569	85	0,43
Łódzkie	539	81	0,66
Pomorskie	369	38	0,95
Warmińsko Mazurskie	346	45	0,64
Lubuskie	233	32	0,27
Podlaskie	222	22	0,52
Zachodniopomorskie	161	19	0,13
Śląskie	73	14	0,25

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR i danych GUS

Analizując przychody poszczególnych grup można zauważyć, że grupami, w których wartość produkcji na członka przekracza rocznie 2,5 mln. zł są grupy producenckie zrzeszające najmniej, bo 5. członków. Średnia wartość przypadająca na producenta drobiu zrzeszonego w GPR wyniosła więcej niż 1 920 tys. zł, producenta trzody – 1 170 tys. zł, ziaren zbóż – ok. 880 tys. zł, zaś nasion roślin oleistych 640 000 zł.

Rys. 5. Wartość przychodu netto przypadająca na jednego członka grupy w zależności od jej liczebności w woj. warmińsko-mazurskim (tys. zł)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR.

Literatura

- Boulding K.E., 1985. *Czy ekonomia jest niezbędna?* [w:] *Ponad ekonomią*. PIW, Warszawa s.29,
- Chlebicka A., 2011, *Czynniki wpływające na sukces grup producentów rolnych*, Journal of Agribusiness and Rural Development, Iss. 4(22), Poznań, s. 31-39.
- Górka M, Ruda M. 2012 *Stan zorganizowania rolników w spółdzielcze grupy producentów rolnych na przykładzie województwa podkarpackiego*, SERiA tom XVI nr. 1, Poznań, s. 170-175
- Kiełbasa B. Knapik W., 2017 *Bariery i możliwości zarządzania wiedzą w grupach producentów rolnych w świetle badań własnych*, Zarządzanie, Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa, Nr 26, s. 17–27,
- Knecht D., 2012, *Grupy producentów rolnych w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem producentów trzody chlewnej : stan i perspektywy rozwoju*, WUP Wrocław s. 49
- Mickiewicz A., Mickiewicz B., 2015, *Specyfika funkcjonowania grup producentów owoców i warzyw w Polsce* Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Poznań, tom XVII, zeszyt 6, s. 185.
- Nowak A., Gąsior R., 2017, *Integracja pozioma producentów rolnych – możliwości i bariery*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin VOL. LI, 1, s 63-73
- Pawlewicz, A. Empel W. 2010 *Szanse i bariery funkcjonowania rolniczych grup producenckich w opinii członków Lubawskiej Spółdzielni Producentów Trzody „LUB-TUCZ”*, Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie Problemy Rolnictwa Światowego tom 10 (XXV) zeszyt 1, s.101-106
- Piasecki B. 1999 *Ekonomika i zarządzanie małą firmą*. PWN Warszawa, s. 41
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, s. 26.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 18 lutego 2016 r. w sprawie wymagań, jakie powinien spełniać plan biznesowy grupy producentów rolnych , § 1 ust. 1 pkt 8 (Dz. U. z 2016 r., poz. 237)
- Trajer M., 2015, *Integracja producentów rolnych w sektorze mleka*, [w:] Rynek mleka. Stan i perspektywy, Analizy Rynkowe, wyd. IERiGŻ, Warszawa, nr 49, s. 41.

Trajer M., Trajer M. A. 2015, *Grupy producentów rolnych jako forma przedsiębiorczości zespołowej rolników*. Journal of Tourism and Regional Development, Warszawa, No. 4, s. 129

Uchwała Nr 163 Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 2012 r. w sprawie przyjęcia „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa” na lata 2012–2020, s.23

Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o zmianie ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw oraz ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz.U. poz. 1888).

Warمیńska A., 2017, *Czynniki motywujące członków grup producentów rolnych do wzrostu zaangażowania w działania podejmowane przez grupę*. Zarządzanie, Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej, Nr 25, s. 41–49

Wiatrak A. 2006, *Grupy producentów rolnych – istota działania i zarządzania nimi*. Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Poznań, t. VIII, z. 4, s. 361-365.

Zawisza S. 2010, *Perspektywy rozwoju grup producentów rolnych – szanse i zagrożenia*. Wyd. UTP Bydgoszcz, s. 9.

Zielińska-Szczepkowska J., Kisiel R, 2016., *Zrzeszanie się producentów rolnych jako przykład współdziałania w sektorze rolnictwa – doświadczenia wybranych krajów członkowskich Unii Europejskiej*. Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Problemy Rolnictwa Światowego tom 16 (XXXI), Warszawa, zeszyt 2, s. 372–386

Żochowska A. 2016, *Nowe warunki udzielania wsparcia finansowego grupom producentów rolnych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej*, Studia Iuridica Agraria, Białystok, s. 401-418

Aktywność naukowa

1. Janek. S., Buchowski P. 2017. *Grupa producencka jako forma integracji poziomej w rolnictwie*. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce, nr 2, s. 172-181,
2. Janek. S., Brodziński Z. 2018. *Funkcjonowanie grup producentów rolnych w województwie warmińsko-mazurskim*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4 s. 31-42,
3. Brodziński Z., Janek. S., Bojkowska E., 2019. *Uwarunkowania rozwoju mikroprzedsiębiorstw na obszarach wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim* (publikacja wysłana do wydawnictwa),
4. Konferencja popularno-naukowa w dniu 22 września 2017, pn.: „AGRO-Podlasie 2017. Zarządzanie Zrównoważonym Rozwojem” (Referat pt. *Grupa producencka jako forma integracji poziomej w rolnictwie*).